

ELEMENTS D'HISTÒRIA SOCIAL I POLÍTICA DE LA LLENGUA CATALANA

Jordi CARBONELL

Treballs de Sociolingüística catalana, 2
1979

1. EL MARC CONCEPTUAL

Intentaré de donar un breu resum de problemes de fet i problemes de mètode d'una història sociolingüística de la llengua catalana. Crec que cal demanar-se, no tan solament *qui parla quina llengua a qui i quan*, segons el plantejament de Fishman,¹ sinó també d'esbrinar *per quina causa* ho fa. En una anàlisi sociolingüística, sigui sincrònica, sigui diacrònica, no crec que n'hi hagi prou amb exposar simplement els fets, sense intentar d'analitzar-ne les causes. El perill de la manipulació de les dades obtingudes pel sociolingüista és evident i fins i tot acceptat per alguns. Hensey escrivia el 1975: «One of the practical applications of sociolinguistic study lies in the area of education. Bilingual education, as well as efforts to take into account children's 'substandard' varieties of the national language, have been drawing considerable attention and a certain of official support in the U. S. and Canada. While establishing the guidelines for education is ultimately a *political matter*, authorities have in fact shown a willingness to be guided by the findings of researchers.»²

En contrast amb el lliurament incondicional del propi treball al poder constituït, és a dir, amb el servei cec als grups dominants, es produeix

¹ Joshua A. FISHMAN, *Who Speaks What Language to Whom and When?* «La Linguistique», II (1965), 67-88; *id.*, *The Relationship between Micro- and Macro- Sociolinguistics in the Study of Who Speaks What Language to Whom and When*, a J. B. Pride and J. Holmes (eds.), *Sociolinguistics* (Middlesex, Penguin, 1972), 15-32. Al llarg d'aquest article he usat les abreviatures següents: B (Barcelona); ER (*Estudis Romànics*, Barcelona); ENC («Els Nostres Clàssics», Barcelona); CPB («Collecció Popular Barcino», Barcelona); IEC («Institut d'Estudis Catalans», Barcelona); RFE (*Revista de Filología Española*, Madrid); RVF (*Revista Valenciana de Filología*, València).

² Fritz HENSEY, *Recent developments in U. S. Southwest Sociolinguistics*, a Jacob Ornstein (ed.), *Three Essays on Linguistic Diversity in the Spanish-speaking World*, «Janua Linguarum», Sires Practica, 174 (The Hague - Paris, Mouton, 1975), pàg. 71. Aquesta tendència ja havia estat prevista per Joshua A. Fishman cinc anys abans (*Sociolinguistics. A Brief Introduction* (Rowley, Mass., Newbur House, 1970), 107 ss.).

la rebel·lió d'una part dels científics de totes les matèries contra la utilització de llur treball en determinats sentits. Cal, doncs, que el sociolingüista, com tot altre científic, cerqui una explicació teòrica dels fenòmens que analitza. Tant més quan és un fet que la llengua, com ha afirmat Calvet, «joue toujours un rôle historique, politique».³ Per aquesta raó, parlo d'història *social* i *política*, perquè, al costat dels factors socials, endògens, que tenen un paper en el desenvolupament d'una llengua de cultura, hi ha uns factors polítics, exògens, que n'hi juguen un de no menys important.⁴ I certament uns i altres factors es barregen en un procés històric.

Els factors endògens de caràcter històric, demogràfic, econòmic, cultural tenen una influència decisiva a determinar el predomini del dialecte d'una regió determinada dins un domini lingüístic concret. En el cas del català, és interessant de constatar que la llengua literària moderna no és el resultat de la imposició d'un dialecte damunt els altres, com ha estat habitual en les llengües de cultura europees —francès, italià, espanyol, alemany, anglès, rus, etc.—, sinó que és el resultat d'una síntesi. Tampoc no és la llengua de les classes dominants sinó que la llengua de les classes populars, sobretot de la pagesia, ha tingut una forta incidència en la seva constitució. Haugen afirma: «The language of the upper classes is automatically established as the correct form of expression. They cannot say only 'L'état, c'est moi', but also 'Le langage, c'est le mien'».⁵ Doncs bé, aquesta afirmació no és vàlida per al català, almenys des del segle XVI. Potser perquè per al català el punt de vista que els teòrics francesos de la llengua han sostingut des del segle XVI i que Calvet ha sintetitzat amb la frase «les langues sont au pouvoir politique ou ne sont pas des langues»⁶ no és vàlid. Lamento no tenir espai per a desenvolupar ací aquesta direcció de recerca.

Allò que ara voldria analitzar més detingudament és la interferència que els factors exògens han produït en el normal procés històric de la llengua catalana dins la societat dels Països Catalans i la resistència endògena a una tal interferència, tot intentant de referir-la a les bases socials que l'han promoguda. Davant l'amplitud del problema, m'hauré de cenyir a citar uns exemples que em semblen significatius. Naturalment, hauré de referir-me a textos escrits, però procuraré escollir aquells que no són dubtosos en llur interpretació quant a la font i quant al testimoni que donen sobre l'ús de la llengua parlada.

³ Louis-Jean CALVET, *Linguistique et colonialisme* (Paris, Payot, 1974), 10.

⁴ Jordi CARBONELL, *La influència de factors històrics exògens en la situació actual del català dins la societat*, «Treballs de sociolingüística catalana», València, 1 (1977), 63-65. La versió anglesa d'aquest text, que fou objecte d'una comunicació al VIII Congrés Mundial de Sociologia de Toronto (19-24 agost 1974) aparegué dins «Sociological Abstracts», suppl. 47-1 (Agost 1974).

⁵ E. HAUGEN, *Dialect language, nation*, «American Anthropologist», 68 (1966), 925; també a J. B. Pride, Janet Holmes (eds.), *Sociolinguistics* (Middlesex, Penguin, 1972), 101.

⁶ *Op. cit.*, 21.

2. EL CATALÀ, LLENGUA NACIONAL

Com a punt de partença de l'anàlisi històrica cal escatir els nivells de selecció-codificació i els d'acceptació-elaboració funcional que el català havia assolit a l'Edat Mitjana per a esdevenir una veritable llengua nacional. En aquest sentit és clar que el català no era, entre els segles XIII i XV, una llengua no desenvolupada o un vernacle en el sentit usat per Haugen,⁷ sinó que —llevat de les limitacions que l'ús del llatí comportava aleshores, limitacions que eren comunes a les altres llengües europees i molt particularment a les romàniques— havia esdevingut la llengua completa parlada per tota una societat i emprada per l'aparell d'un estat, és a dir, una llengua usada a tots els espais de l'administració, a tots els àmbits de la cultura i per totes les classes socials. L'ús de l'occità en la poesia s'extingeix al començ del segle XV i, d'altra banda, correspon a un fet comú a d'altres literatures.⁸

En el camp de la codificació, la pràctica de la cancelleria reial havia conferit al català administratiu el caràcter de llengua unitària, la més unitària de totes les llengües romàniques.⁹ Aquesta uniformitat de la llengua administrativa era afavorida per la poca diversitat dialectal, el català essent autòcton només al nord del domini lingüístic actual, substancialment entre les Corberes i el Penedès, i havent estat transportat als altres territoris amb la conquesta i el repoblament subsegüent. El testimoni del cronista Muntaner, natural de Peralada, prop del Pirineu, però que escriu al País Valencià, és il·lustratiu: «d'un llenguatge solament, de negunes gents no són tantes com catalans. Que si volets dir castellans, la dreta Castella poc dura e poca és, que en Castella ha moltes províncies qui cascun parla son llenguatge, qui són així departits com catalans d'aragoneses. [...] E així mateix trobarets en França, e en Anglaterra, e en Alamanya, e per tota Itàlia e per tota Romania: que els grecs qui són de l'emperador de Constantinoble són així mateix moltes províncies [...], en les quals ha aital departiment de los llenguatges com ha de catalans a aragoneses».¹⁰

En el mateix camp de la codificació, vers el 1487,¹¹ el canonge valencià Bernat Fenollar escriu les *Regles de squivar vocables o mots grossers o pagesívols*, que seran completades pels humanistes barcelonins Jeroni Pau i Pere Miquel Carbonell.¹² Hom hi troba una tendència vers la con-

⁷ *Op. cit.*, 103.

⁸ Vegeu sobre aquest tema les pàgines dedicades a l'ús de l'occità per part dels catalans per R. ARAMON I SERRA, a *Problèmes d'histoire de la langue catalane* («La linguistique catalane», Actes du Colloque International de Strasbourg [23-27 avril 1968], publiées par Antonio Badia Margarit et Georges Straka [Paris, Klincksieck, 1973], pàgs. 41-48).

⁹ JOAN COROMENES, *Lleures i converses d'un fillòleg* (Barcelona, Club Editor, 1971), p. 276.

¹⁰ RAMON MUNTANER, *Crònica*, 9 vols. (Barcelona, Barcino, 1927-52), vol. I, pàgs. 68-69.

¹¹ M. SANCHIS GUARNER, *Sobre la data de les regles de purisme idiomàtic de Bernat Fenollar*, E. R., X (1962), 307-310.

¹² Text publicat, amb estudi preliminar, per A. M. Badia Margarit («Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXIII (1950), 137-152; XXIV (1951-1952), 83-116; XXV (1953), 145-163).

sagració com a norma dels criteris lingüístics ciutadans cultes de l'eix València-Barcelona, contra l'ús popular, especialment pagès. Alguns dels consells donats per Fenollar són compartits, cinc segles després, per la normativa noucentista. En canvi, un nombre elevat de formes populars que Fenollar-Pau-Carbonell rebutjaven avui són acceptades per la normativa, i les formes corresponents, en general cultes, que aquells aconsellaven a la darreria del segle XV, són rebutjades del tot o admeses al costat de les primeres.¹³ Aquesta inversió de criteris és un testimoniatge de la participació de la llengua popular, sobretot pagesa, en el català literari modern, bé que ja contemporàniament a Fenollar s'havien produït reaccions a favor del vocabulari camperol com la *Brama dels llauradors de l'horta de València*, de Jaume Gaçull.¹⁴

En tot cas, el català no havia estat usat només en la literatura, sinó que des del segle XIII era llengua de tots els usos: de la filosofia i de la ciència, amb l'obra de Ramon Llull i Arnau de Vilanova, pioners a Europa de l'ús d'una llengua vulgar en aquestes matèries;¹⁵ de les lleis,¹⁶ de la cort,¹⁷ dels discursos del parlament,¹⁸ i dels actes de l'administració als més diversos nivells,¹⁹ inclòs el diplomàtic,²⁰ el de les relacions entre els membres de la família reial,²¹ dels reis amb llurs funcionaris i d'aquests darrers amb els ciutadans,²² així com en les relacions contractuals i d'altra

¹³ Entre d'altres, en el primer cas, trobem *llangonissa*, *gavinet*, *cànyem*, *poder*, que Fenollar aconsellava de substituir per *lloganissa*, *ganivet*, *cànem*, *per ventura*, com en la normativa moderna (en el darrer exemple, al costat de *potser*). En el segon cas, *gaire*, *coratge*, *malencònic*, *remei*, *servei*, desaconsellats davant *molt*, *ànimo*, *melancòlic*, *remedi*, *servici*, contra la normativa moderna que aconsella el contrari, mentre formes com les del perfet perifràstic (*vaig anar*, etc.), o bé *mató*, *homei*, *cloquer*, [a]clucar (*els ulls*), desaconsellades a les Regles, avui són acceptades per la normativa al costat de les del perfet sintètic (*aní*, etc.), o bé *brossat*, *homicidi*, *campanar*, *tancar*.

¹⁴ *Cançoner satíric valencià dels segles XV i XVI*, publicat per Ramon Miquel i Planas, «Biblioteca Catalana» (Barcelona, 1911), pàgs. 225-234; Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, III (Barcelona, 1964), pàgs. 345-354.

¹⁵ Ramon LLULL, *Obres essencials*, 2 volums, «Biblioteca Perenne» (Barcelona, 1957, 1960), amb bona bibliografia de Miquel Batllori (vol. 2, pàgs. 1.359-1.374), completada posteriorment per Josep MASSOT I MUNTANER, a *Veinte años de investigación sobre literatura catalana (1950-1969)*, «Norte. Revista Hispánica de Amsterdam», any XI, núm. 1+2 (gener-abril 1970), pàgs. 74-76. Arnau de VILANOVA, *Obres catalanes*, a cura de Miquel Batllori, «Els Nostres Clàssics», núms. 53-54 i 55-56 (Barcelona, 1947); bibliografia a Massot, *ibidem*.

¹⁶ Per no mencionar sinó textos molt importants: *Usatges de Barcelona*, a cura de Josep Rovira i Armengol, ENC, 43-44 (Barcelona, 1933); *Consolat de Mar*, a cura de Ferran Valls i Taberner, ENC, 27, 37, 41 (Barcelona, 1930, 1931, 1933); *Furs de València*, a cura de Germà Colon i Arcadi García, ENC, 101, 105 (Barcelona, 1970, 1974).

¹⁷ Rosalia GUILLEUMAS, *La llengua catalana segons Antoni Rubió i Lluch*, CPB, 179 (Barcelona, 1957), pàgs. 32-34.

¹⁸ *Parlaments a les Corts Catalanes*, a cura de Ricard Albert i Joan Gassiot, ENC, 19-20 (Barcelona, 1928); Guilleumas, *op. cit.*, 34-36.

¹⁹ Vegeu, per exemple, Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per la història de la cultura catalana mig-aval*, 2 vols. (Barcelona, IEC, 1908-1921); id., *Diplomatari de l'Orient Català* (Barcelona, IEC, 1947); GUILLEUMAS, *op. cit.*, pàgs. 27-32.

²⁰ RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari*, passim; id., *Documents*, passim; Guilleumas, *op. cit.*, pàgs. 31-32.

²¹ Vegeu, per exemple, la lletra d'Alfons III a la seva germana Maria (RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, I, pàg. 114), ultra les citades més avall (nota 28).

²² RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, passim; id., *Diplomatari*, passim.

mena.²³ En el terreny privat, el català era usat en la correspondència, no solament de la família reial,²⁴ sinó també dels funcionaris i dels mercaders.²⁵ I tots aquests usos escrits són prova fequent que l'ús oral de la llengua era així mateix total, la qual cosa està d'acord amb el testimoni de Muntaner, ja citat.

La introducció de la dinastia castellana dels Trastàmara no canvià bàsicament res, malgrat que tots quatre reis de la dinastia foren nascuts a Castella i casats amb castellanès. D'una banda, trobem alguns escriptors que no usen solament el català sinó també el castellà —sovint al costat de l'italià—, un fet que s'inicia a la cort d'Alfons el Magnànim a Nàpols i s'amplia després amb poetes *cortesans*, entre els quals Rubió i Balaguer ha subratllat l'adopció dels principis ideològics reialistes dels Trastàmara.²⁶ De l'altra banda constatem que el castellà no és adoptat per cap dels grans escriptors del període ni assoleix nivells populars, mentre que continua havent-hi escriptors de llengua castellana, sobretot aragonesos, que adopten el català en llurs escrits, alguns exclusivament,²⁷ i fins i tot es conserven nombroses lletres privades en català de la reina Maria al mateix Magnànim i d'aquest darrer a Enrique de Villena, malgrat que tots ells eren castellans.²⁸ Hi ha també, per exemple, un altre indicatiu: els diàlegs literaris entre el príncep de Viana, escriptor en llengua castellana, fill i hereu de Joan II, i el noble valencià Joan Roís de Corella, en els quals cadascú usa la llengua pròpia sense que ni l'un ni l'altre facin menció d'aquest fet,²⁹ prova que el noble valencià —per cert, d'origen aragonès³⁰— no sentia, respecte al poder reial, cap mena

²³ Maria-Teresa FERRER I MALLOL, *La redacció de l'instrument notarial a Catalunya. Cèdules, manuals, llibres i cartes*. «Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos», IV (*Miscelánea en honor de Raimundo Noguera de Guzmán*) (Barcelona, 1974), pàgs. 29-191; N. COLL JULIÀ, *Una letra de cambio y de su recambio originales de 1461; transferencia de la segunda, ibidem*, pàgines 447-454; *Lletres de batalla*, a cura de Martí de Riquer, ENC, 90, 98, 99 (B. 1963, 1968).

²⁴ Veg., per exemple, *Epistolari de Pere III*, vol. I, a cura de Ramon Gubern, ENC, 78 (B. 1955).

²⁵ *Epistolari del segle XV*, recull de cartes privades, editat per Francesc Martorell, ENC, 9 (B. 1926); *Cinc lletres privades catalanes del segle XIV*, editades per Elies Serra i Ràfols, «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», I (1952), pàgs. 25-31; Estanislau de K. AGUILÓ, *Cartes de Pere Freixa a son fill Bartomeu (1505 a 1510)*, «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana», X (1903-1904), 301-307, 315-318; Anna CORNAGLIOTTI, *Catalani alla corte di Savoia nel secolo XV*, «Bollettino Storico-Bibliografico Subalpino», LXIX (1971), pàgs. 552-572.

²⁶ J. RUBIÓ BALAGUER, *Literatura catalana*, «Historia general de las Literaturas Hispánicas», dirigida per G. Díaz-Plaja, vol. III (B. 1953), pàgs. 865-866, 871 i ss.

²⁷ L. NICOLAU D'OLWER, *Resum de literatura catalana*, CPB, 33 (B. 1927), pàgs. 33-34.

²⁸ RUBIÓ BALAGUER, *loc. cit.*, 797; GUILLEUMAS, *op. cit.*, 34; NICOLAU D'OLWER, *ibidem*; Francisca VENDRELL GALLOSTRA, *La corte literaria de Alfonso V de Aragón y tres poetas de la misma* (Madrid, 1933), 91.

²⁹ *Obres de J. Roïç de Corella*, publicades per R. Miquel i Planas, «Biblioteca Catalana» (Barcelona, 1913), pàgs. 147-161, 428-429; Joan Roís de CORELLA, *Obres Completes*, I: *Obra profana*, estudi preliminar de Jordi Carbonell (València, 1973), pàgs. 49-50, 82-91.

³⁰ Miquel BATLLORI, *Algunos momentos de expansión de la historia y cultura valencianas* (València, Universitat, 1975), pàg. 23.

de dependència lingüística. En realitat, la presència del castellà a la cort reial dels Trastàmara durant el segle xv pot comparar-se a la contemporània del català a Roma en temps dels pontífexs Calixt III i Alexandre VI, de la família Borja, els quals cridaren a la cort papal molts de compatriotes,³¹ fins al punt que Paolo Da Ponte podia escriure el 1458 que «non si vedono se non catalani».³² Doncs bé, aquesta presència catalana a Roma no hi té cap repercussió sociolingüística, malgrat que els papes Borja i els seus familiars o servidors usaren la llengua catalana, tant parlant com escrivint.³³ Paralelament tampoc no en tingué la presència de la dinastia castellana als Països Catalans, on el castellà era desconegut al segle xv. Ens ho confirma Juan Alonso de Zamora, secretari de Joan II de Castella, que facilità l'original del *De casibus virorum illustrium* de Boccaccio, a l'humanista Alonso de Cartagena, bisbe de Burgos, perquè en continués la traducció al castellà que havia començat Pero López de Ayala: «no lo pudiendo haver en Castilla, óvelo en Barcelona, el cual hallé en latín porque quien me lo tornasse en nuestra lengua allí hallar no pude».³⁴

El punt de partença, doncs, en el moment de plena independència dels Països Catalans, era una situació de llengua nacional completa, en un estadi més aviat avançat de realització, per als estàndards de l'època, dins el món romànic.

3. PRIMER PERÍODE D'INTERFERÈNCIA EXÒGENA: 1516-1713

Contra les afirmacions de la historiografia nacionalista espanyola, ni l'accés al tron de Ferran el Catòlic el 1479, quan ja era maridat amb Isabel de Castella des de feia deu anys, ni el de Carles I el 1516, no van produir «la unidad de España». El regne de Castella va esdevenir el centre del poder dels reis de la dinastia dels Habsburg, però els diversos regnes de l'imperi van continuar mantenint llur organització política, econòmica, militar, administrativa anterior.³⁵ Els catalans eren estrangers al regne de Castella, així com ho eren els flamencs, els italians o els alemanys. La conquesta d'Amèrica, per exemple, fou una empresa del

³¹ J. RIUS SERRA, *Catalanes y aragoneses en la corte de Calixto III*, «Analecta Sacra Tarraconensia», 1927, pàgs. 193-330; *id.*, *El registro de personas catalanas en Italia en tiempo de Calixto III* (B. 1927).

³² Benedetto CROCE, *La Spagna nella vita italiana durante la Rinascenza*, 2.ª edició riveduta (Bari, Laterza, 1922), pàg. 77.

³³ Sobre el català a la cort papal dels Borja, vegeu: Miquel BATLLORI, *La llengua catalana a la cort d'Alexandre VI*, dins *Vuit segles de cultura catalana a Europa* (B. 1958), pàgs. 51-58; *id.*, *La langue littéraire dans l'épistolaire catalan des Borgia*, «VIII Congresso Internazionale di Studi Romanzi/Firenze 1956», II (Firenze 1960), pàgs. 55-57; Giuliano GASCA QUERIAZZA, *Gli scritti autografi di Alessandro VI nell' «Archivum Arcis»* (Torí, 1959).

³⁴ RUBIÓ BALAGUER, *loc. cit.*, pàg. 792. Abans Arturo FARINELLI havia mencionat el fet amb una cita més curta (*Note sul Boccaccio in Ispagna nell'Età Media*, «Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Litteraturen», CXIV (1905), pàg. 409; *id.*, *Italia e Spagna* (Torí, 1929), vol. I, pàg. 113).

³⁵ Pierre VILAR, *La Catalogne dans l'Espagne moderne*, I (Paris, 1962), pàg. 529 i ss. (trad. cat. II (Barcelona, 1964), pàg. 242 i ss.).

regne de Castella i els catalans en foren exclosos, no pas per una animadversió especial dels reis —com, erradament, ha afirmat la historiografia romàntica catalana—, sinó purament i simplement perquè eren estrangers, igual que els genovesos, els flamencs o els alemanys.³⁶ Els catalans tenien còsols, com a estrangers, als ports d'Almeria i de Màlaga, però els foren rebutjats a Sevilla i a Cadis, ports molt més importants, durant tot el segle XVI, i tant als ports de mar com als «puertos secos» reberen el tracte d'estrangers, i encara de segona categoria en comparació amb els genovesos, per exemple.³⁷ El 1674, el cònsol flamenc a Cadis pretenia de representar tots els estrangers, catalans inclosos.³⁸ Al costat de l'estrangeria, però, cal no oblidar que Castella era el regne més important d'Europa, que el poder econòmic i militar castellans eren dominants al continent. Com diu Vilar: «La Castille, à son moment d'apogée, a joué pour la Catalogne le même rôle que pour les autres pays étrangers.»³⁹ Aquest fet, que Pierre Vilar refereix al terreny econòmic, tingué repercussions en d'altres terrenys, entre ells, és clar, el social i el lingüístic.

El rei, que tenia la base del seu poder al regne de Castella, que tenia, després de Carles I, el castellà com a llengua pròpia, exercia una pressió considerable damunt les classes dominants catalanes, que havien de recórrer a la cort per a obtenir aquells privilegis, aquells llocs de responsabilitat, que els permetessin de mantenir llur condició. El país continuava essent independent, és cert: però la seva independència estava sotmesa a interferències a causa del fet que el cim del poder polític, el rei, vivia a l'estranger i hi tenia la base essencial del seu poder. Encara que, als Països Catalans, el poder reial fos limitat per les constitucions, i que el poder econòmic de la burgesia ciutadana hi superés el de l'aristocràcia —a diferència del que s'esdevenia a Castella—, la capacitat d'intervenció militar del rei a base de tropes estrangeres desnivellava la balança i invertia el sentit de la dinàmica interna de la societat catalana. Així, les guerres de les Germanies (1519-1523), que inicialment es resolien amb la victòria dels menestrals ciutadans i dels pagesos, acabaren amb el triomf de l'aristocràcia gràcies, en bona part, a l'ajut militar del rei i de l'aristocràcia castellana. El desenllaç tingué importància lingüística perquè els aristòcrates vencedors, sobretot a València, empraren la llengua castellana per tal de distingir-se dels «agermanats» i adoptaren més amplament encara la llengua del rei que els havia ajudats.⁴⁰ Cal afegir-hi el factor castellanitzador de la Inquisició castellana, que incidí damunt els intel·lectuals.⁴¹ I, bé que el fenomen no s'inicià aleshores, com ha subratllat Fuster,⁴² ni fou tampoc exclusiu de València, la importància del món cultural valencià en aquest període de la literatura catalana determinarà que la situació social valenciana tingués una incidència especial, almenys dins la història literària.

³⁶ *Idem.*, p. 543 (trad. cat. II, pàgs. 257-258).

³⁷ *Idem.*, I, pàgs. 544 i ss. (trad. cat., II, pàgs. 258 i ss.).

³⁸ *Idem.*, I, pàgs. 671 (trad. cat., II, pàg. 414).

³⁹ *Idem.*, I, pàg. 544 (trad. cat., II, pàg. 259).

⁴⁰ Joan FUSTER, *Heretgies, revoltes i sermons* (Barcelona, 1958), pàgs. 140-158.

⁴¹ Jordi VENTURA, *Inquisició espanyola i cultura renaixentista al País Valencià* (València, 1978).

⁴² FUSTER, *ibidem.*

Hi hagué reaccions contra la castellanització de l'aristocràcia. Així, el cavaller Cristòfor Despuig, en *Los colloquis de la insigne ciutat de Tortosa*, el 1557, escriu: «y de aquí sé lo escándol que yo preñch en veurer que pera vuy tan absolutament se abraza la llengua castellana fins á dins Barcelona per los principals señors y altres Cavallers de Cathaluña recordantme que en altre temps no donaven lloch á da[r] aquest abús los magnanims Reis de Aragó; y no dich que la castellana no sia gentil llengua y per tal tinguda, y també confese que es necessari saberla les persones principals perque es la espanyola que en tota la Europa se coneix, però condemne y reprove lo ordinariament parlarla entre nosaltros perque de açó se pot seguir que poch á poch se lleve de rael la de la Patria, y aixi pareixeria ser per los castellans conquistada».⁴³ És un testimoniatge de l'ús, fins i tot parlat, del castellà, però estrictament entre «cavallers e persones principals». És clar que, essent l'aristocràcia la classe dominant, el fet que aquesta desaparegués quasi del tot com a classe social catalana, deixava sense un suport social i econòmic important la literatura culta, sostinguda fonamentalment en aquest període a Europa per les corts reials o aristocràtiques. Aleshores, la literatura catalana, mantingué només un nivell discret, no comparable a l'assolit al segle xv, perquè es ressentí d'aquesta mancança. Al mateix temps, aparegueren a Barcelona, i sobretot a València, ultra llibres en català,⁴⁴ molts llibres en castellà i escriptors en llengua castellana, sobretot lligats al poder reial. Tanmateix, les classes populars, inclosa la burgesia ciutadana i la burocràcia, i també una part de la noblesa, en especial la rural, parlaven català. El català continuà essent la llengua usada a tots els Països Catalans⁴⁵ a tots els nivells —a casa, a l'església, a l'administració, a l'escola—, la llengua escrita de les lleis, dels documents notariais (al costat del llatí), dels llibres de comptes públics i privats, dels documents oficials de l'organització estatal.

Sobre aquest ús tenim, no solament els documents, sinó un testimoni d'excepció. Pel tractat del Pirineu (1659), Felip IV de Castella havia cedit una part del territori català a Lluís XIV de França: la zona entre les Corberes i l'Albera, al nord de l'eix longitudinal del Pirineu. Faltant a les promeses fetes durant la guerra que precedí l'annexió, hi és prohibit aviat l'ensenyament del català i, el 2 d'abril de 1700, per un «édit du roy»

⁴³ *Los Colloquis de la insigne ciutat de Tortosa*, fets per Mossen Cristófol DESPUIG, Cavaller. Text facilitat per Fidel Fita (B., La Renaixensa, 1877), pàgines 20-21. (Reedició, poc acurada, de Joan Abril i Guañabens en forma de fascicles annexos a «La Veu de la Comarca» (Tortosa, 1906), pàg. 16.)

⁴⁴ Vegeu, sobre això, Joan FUSTER, *L'aventura del Libre Català*, «Commemoració dels 500 anys del primer llibre imprès en català. 1474-1974» (Barcelona, Nadal del 1972), pàgs. 7-26; Mariano AGUILÓ Y FUSTER, *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860* (Madrid, 1923).

⁴⁵ Amb un matís diferencial a favor del castellà a València (Joan FUSTER, *La Decadència al País Valencià* (B., 1976), pàgs. 8-26), sense canvis essencials, però, en la base social que usava la llengua, oralment o per escrit. Per l'ús del castellà en la predicació, al costat del català, al País Valencià, en comparació amb l'ús del català al Principat, vegeu el testimoniatge de D. Cisteller, el 1636, a *Memorial en defensa de la llengua catalana pera que's predique ab ella a Catalunya*. Folleto del any 1636, ara novament publicat per un redactor de Lo Pensament Català [Norbert Font i Sagué] (Barcelona, La Catalana, 1901), pàg. 46.

hom prohibeix l'ús del català als documents públics. Vet ací un fragment molt significatiu d'aquest edicte: «Depuis plus de quarante ans que Nous possédons en pleine Souveraineté les Comtés & Vigueries de Roussillon & Conflans, qui nous ont été cédés avec une partie du Comté de Cerdagne, par le Traité de Paix des Pirennées, les Procédures des Justices Subalternes desdits Païs, les Délibérations des Magistrats des Villes, les Actes des Notaires & autres Actes publics, ont continué à y être couchés en Langue Catalane, par un usage que l'habitude seule a autorisé: Mais comme outre que cet usage répugne & est en quelque façon contraire à Notre Autorité, à l'honneur de la Nation Française & même à l'inclination des Habitants desdits Païs, les quels en toutes occasions ne témoignent pas moins de zèle et d'affection pour notre service que nos anciens Sujets: [...] il était à propos d'ordonner qu'à l'avenir toutes les Procédures & les Actes publics qui se feront dans lesdits Païs, seront couchés en Langue Française.»⁴⁶ Testimoniatge d'ús i també testimoniatge de relació entre llengua i poder polític.

Els mots de Lluís XIV, bé que referits concretament a la part de Catalunya que havia estat annexada als seus dominis, reflectien una situació general de la llengua catalana a tota l'àrea lingüística pel que fa referència als nivells d'ús, oral o escrit. Tampoc al començament del segle XVIII el català no era, doncs, un vernacle sinó que s'acostava a una llengua completa, bé que les interferències exògenes havien incidit damunt una capa molt petita de la societat i havien afectat determinats sectors de la literatura culta. Com que l'anàlisi de la història de la llengua ha estat feta sovint tan sols damunt els fenòmens literaris, hom ha donat un valor desmesurat a la relativa flexió que sofreix la literatura catalana durant els segles XVI i XVII: l'anomenada Decadència en aquests segles és, si de cas, un fenomen literari que correspon a la relativa davallada política, econòmica i demogràfica dels Països Catalans, però no un fenomen sociolingüístic qualitatiu.

4. LA REPRESSIÓ EXÒGENA A PARTIR DEL 1713

El canvi transcendent en la història lingüística, cultural, política, econòmica catalanes es produeix a conseqüència de la derrota en la guerra contra Felip V. El tractat d'Utrecht, que hi posà fi (1713), comporta un repartiment dels Països Catalans comparable als repartiments de Polònia entre Prússia, Rússia i Àustria el 1772, el 1793 i el 1795: és la fi de llur estructura estatal secular, de llur independència, que durant els dos segles anteriors havia sofert ja interferències. En primer lloc, el tractat consolida la incorporació al regne de França dels territoris septentrionals, incorporació considerada fins aleshores provisional per ambdues parts.⁴⁷ En segon lloc, Menorca és atribuïda a la corona britànica, de la qual for-

⁴⁶ «Revue Catalane», III (1909), pàgs. 292-293.

⁴⁷ Josep SANABRE, *Resistència del Rosselló a incorporar-se a França* (B., 1970); Pau de la FABREGA, *L'ofertament de retrocessió del Rosselló a Espanya* (B., 1962); Pierre VILAR, *op. cit.*, II, pàg. 371; Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, II (B., 1935), pàgs. 341-342.

marà part fins al 1783.⁴⁸ Finalment, els altres territoris són incorporats al regne de Castella amb fórmules polítiques relativament diferents.⁴⁹ És aleshores que comença la unitat de l'Estat Espanyol actual: primer, per mitjà d'un règim d'ocupació militar i una organització política que recorda les de les audiències colonials americanes; després, per la incorporació administrativa dins un estat unitari. Cal recordar, però, que Isabel II, que comença a regnar el 1833, és la primera a jurar com a reina «d'Espanya»: els monarques anteriors ho havien fet com a reis «de Castella», fet prou significatiu.⁵⁰

Als territoris catalans incorporats al regne dels Borbons espanyols, es desencadena de seguida un procés d'imperialisme lingüístic, que té per objectiu la substitució de la llengua catalana per la castellana. A la Catalunya del Nord continua el procés paral·lel de substitució per la llengua francesa. A Menorca, en canvi, els anglesos respecten l'estructura política i les característiques lingüístiques i culturals de l'illa.

Cenyint l'anàlisi als territoris incorporats al regne dels Borbons espanyols, citaré en primer lloc el report facilitat per José Patiño, delegat del Consejo de Castilla per a informar sobre la situació al Principat durant la preparació del Decret de Nova Planta, la llei que va substituir les Constitucions de Catalunya. Patiño escriu: «el genio de los naturales [de Catalunya] es amante de la libertad [...]; son apasionados a su patria con tal exceso que les hace trastornar el uso de la razón; y solamente hablan en su lengua nativa».⁵¹ D'aquest report el Consejo de Castilla dedueix la política a proposar a Felip V en l'aspecte lingüístic, que és la següent: «ante los corregidores se sigan los pleitos en lengua castellana, y ante los demás tribunales inferiores se permita por ahora el uso de la catalana, hasta que los escribanos se vayan instruyendo en el uso de la castellana, como también aquellas primeras personas que en los pueblos cortos suelen tener los ministerios de justicia y otros que conducen a la formación de los autos y procesos; mandando V. M. al mismo tiempo que en las escuelas de primeras letras y de gramática no se permitan libros en lengua catalana, escribir ni hablar en ella dentro de las escuelas y que la doctrina cristiana sea y la aprendan en castellano...»⁵² Els objectius del Consejo de Castilla en aquest informe responen als interessos imperialistes de l'oligarquia agrària castellana, classe dominant al regne, uns interessos que

⁴⁸ Irénée LAMEIRE, *Les occupations militaires de l'île de Minorque pendant les guerres de l'Ancien Droit* (Paris, 1908); W. F. MONK, *Britain in the Western Mediterranean* (Londres, 1953); Micaela MATA, *Conquestes i reconquestes de Menorca* (B., 1974).

⁴⁹ Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, II (B. 1935), pàgs. 1-19; *Història de Catalunya*, dirigida per Joan Reglà, II (B., 1972), pàgs. 171-185; Joan MERCADER I RIBA, *Felip V i Catalunya* (B., 1968); Joan REGLÀ *et al.*, *Història del País Valencià*, III (B., 1975), pàgs. 125-128; Joan REGLÀ, *Introducció a la història de la Corona d'Aragó* (Palma de Mallorca, 1969), pàgines 149-173.

⁵⁰ Jordi CARBONELL, *La literatura catalana durant el període de transició del segle XVIII al segle XIX*, «Actes del Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Basilea, 22-27 de març de 1976)», publicades a cura de Germà Colon (Montserrat, 1977), pàg. 271.

⁵¹ Antoni COMAS, *Les excel·lències de la llengua catalana* (B., 1967), pàg. 8.

⁵² COMAS, *Excel·lències*, pàgs. 8-9.

ja havien estat exposats abans per Olivares al segle XVII,⁵³ i segueixen una tradició que en el terreny lingüístic remunta a Gonzalo de Santa María i a Antonio de Lebrixa a final del segle XV.⁵⁴ En promulgar el decret de Nova Planta del Principat de Catalunya el 16 de gener de 1716, Felip V no s'atreveix a seguir el consell del seu òrgan de govern i es limita a establir que el castellà serà usat a la «Real Audiencia», institució màxima de govern del Principat.⁵⁵ Poc després, però, s'aplica la *Instrucción secreta de algunas cosas que deben tener presente los Corregidores del Principado de Cataluña*, del 20 de febrer de 1717, que incloïa la norma següent, al costat d'altres referents a l'ús d'armes o als comentaris contra el rei: «Pondrá [el corregidor] el mayor cuydado en introducir la Lengua Castellana, a cuyo fin dará las providencias más templadas y dissimuladas para que se consige [sic!] el efecto sin que se note el cuydado.»⁵⁶

El pla traçat pel Consejo de Castilla en l'informe a Felip V seria posat en pràctica progressivament per nombroses normes legals al llarg dels segles següents. Entre moltes altres, citem: la cèdula reial de 1768 obligant a ensenyar en castellà; el decret de 1773 imposant el castellà a la comptabilitat; la cèdula reial de 1799 prohibint representacions teatrals que no fossin en castellà;⁵⁷ l'edicte del 1837 imposant càstigs infamants als infants que parlaven català a l'escola;⁵⁸ la llei del notariat del 1862 obligant a estendre tots els documents en castellà;⁵⁹ el reial decret del 1902 ordenant que a les escoles del Principat, País Valencià, Balears, Galícia i País Basc el catecisme sigui ensenyat en castellà;⁶⁰ la reial ordre de 1923 i el reial decret de 1926 que donaven facultat als governadors per a imposar fortíssimes multes i penes de presó als qui «se negaran a respetar órdenes del Gobierno o de alguna autoridad referente al uso o respeto a la lengua española», la qual cosa incloïa «la negativa o resistencia a usar la lengua española [...] o a uso de otro idioma o dialecto en vez de aquélla...».⁶¹ La història sociolingüística del català dins l'Estat espanyol només pot ser entesa correctament a partir d'aquesta sèrie ininterrompuda i progressiva de mesures de repressió aplicades amb tota la força de l'aparell de l'Estat. Interrompudes en part durant el breu període de la Segona República entre 1931 i 1938/39, foren restablertes i incrementades pel govern fran-

⁵³ Josep MELIÀ, *Informe sobre la lengua catalana* (Madrid, 1970), pàgs. 265 i ss.

⁵⁴ «Siempre la lengua fue compañera del imperio», Antonio de LEBRIXA, *Grammatica castellana* (Salamanca, 1492), .a.ii. Vegeu Eugenio ASENSIO, *La lengua, compañera del imperio*, RFE, XLIII (1960), pàg. 403.

⁵⁵ COMAS, *Excellències*, 9. Per a l'actuació legal a Mallorca i al País Valencià, vegeu CARBONELL, *La lit. cat. durant el període de transició*, pàgs. 293-295.

⁵⁶ Joan MERCADER RIBA, *La ordenación de Cataluña por Felipe V: la Nueva Planta*, «Hispania», Madrid, XI (1951), pàg. 325.

⁵⁷ CARBONELL, *La lit. cat. durant el període de transició*, pàgs. 295-296.

⁵⁸ MELIÀ, *Informe*, pàgs. 283-285.

⁵⁹ *El Notariado y los idiomas españoles*, exposició enviada al ministre de Gràcia i Justícia per l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (Barcelona, 1917), pàg. 4.

⁶⁰ «Gaceta de Madrid», 23 nov. 1902, pàgs. 663-664.

⁶¹ MELIÀ, *Informe*, pàgs. 315-316.

quista espanyol durant els darrers quatre decennis fins a un grau extrem.⁶²

Aquest imperialisme lingüístic, que s'estén al llarg de dos segles i mig, ha tingut, però, una durada molt més breu —perquè ha començat més tard—, que l'aplicat a d'altres llengües romàniques que havien tingut un passat literari medieval també brillant, com el gallec o l'occità. El fet que el català hagi estat la llengua d'un estat fins al començ del segle XVIII em sembla un fet important a tenir en compte en comparar la situació del català dins la societat amb la del gallec, en relació política de dependència respecte al castellà des de la fi del segle XI, i especialment des del segle XIV,⁶³ o amb la de l'occità, gradualment entrat en l'àmbit polític francès a partir de la incorporació del comtat de Tolosa el 1271 i sotmès a repressió lingüística legal des de l'edicte de Villers-Cotterets del 1539.⁶⁴

5. LA REACCIÓ ENDÒGENA CONTRA LA REPRESSIÓ

La reacció contra la imposició d'una llengua estrangera s'ha manifestat de dues maneres: d'una banda, amb la simple resistència al seu ús; de l'altra, amb la declaració explícita en defensa de la llengua pròpia.

El primer aspecte d'aquest fenomen ha estat negligit en les anàlisis sobre la història de la llengua catalana perquè aquestes han estat basades sobretot en els fets estrictament literaris en llur vessant estètic. He subratllat aquest fet en una altra banda i hi remeto.⁶⁵ Però, al marge dels fets literaris, hi ha la resistència passiva a la imposició. En citaré algun exemple. El decret de 1768 prohibia l'ensenyament en català: tanmateix, les *Instruccions per l'ensenyança de minyons*, de Baldiri Rexach, publicades el 1749, s'imprimiren almenys set vegades, les darreres dins el segle XIX.⁶⁶ La gramàtica llatina de Nebrixa, amb les explicacions en català, que té tantes edicions durant el segle XVIII, encara és editada el 1795⁶⁷ per la

⁶² Vegeu [Josep BENET], *Catalunya sota el règim franquista* (París, Edicions Catalanes de París, 1973; segona edició, amb el nom de l'autor: Barcelona, Editorial Blume, 1978).

⁶³ Vegeu Xesús ALONSO MONTERO, *Informe —dramático— sobre la lengua gallega* (Madrid, 1973); FRANCISCO RODRÍGUEZ, *Conflicto lingüístico e ideología en Galicia* (Monforte de Lemos, 1976).

⁶⁴ Vegeu Auguste BRUN, *Recherches historiques sur l'introduction du français dans les provinces du Midi* (París, 1923), pàgs. 77 i ss.; *id.*, *Essai historique sur l'introduction du français dans les provinces du Midi de la France* (París, 1924); PÈIRE BEC, *La langue occitane*, *Que sais-je?*, 1059 (París, 1963); actualitzada en l'edició de 1973 (trad. catalana: Barcelona, 1977).

⁶⁵ CARBONELL, *La lit. cat. durant el període de transició*.

⁶⁶ AGUILÓ, *Catálogo*, pàgs. 479-480; Llorenç JOU I OLIÓ, *Prefaci a l'edició facsimil de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana* (B., 1923), p. XI-XII. No he pogut comprovar l'afirmació que fou traduït al castellà i al francès feta per Fèlix TORRES AMAT (*Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña* (B., 1836), pàg. 533) i seguida per ALBERTÍ (*Diccionario biográfico*, IV (B., 1970), pàg. 57). Ignoro les raons per les quals no fou impresa la segona part de les *Instruccions* donada a conèixer per Modest Prats («Els Marges», 7 (juny del 1976), pàgs. 106-111).

⁶⁷ Luis M. PLAZA ESCUDERO, *Catálogo de la exposición bibliográfica de Elio Antonio de Nebrija* (B., 1950), pàg. 22.

Universitat de Cervera, la qual edita, així mateix, el *Sensus Erasmiani* d'Antoni Genover, el 1775;⁶⁸ el 1805, el valencià Manuel Joaquim Sanelo presenta un pla d'ensenyament del català a la Societat Econòmica d'Amics del País, de València;⁶⁹ el *Llibre de bons amonestaments*, escrit pel mallorquí Anselm Turmeda el 1398, fou reeditat innombrables vegades, al Principat i al País Valencià, almenys fins al 1852, i usat com a llibre de lectura per als infants⁷⁰ al costat del Catecisme;⁷¹ i segons Coromines, el català fou ensenyat fins al 1858.⁷² Un altre exemple: el decret de 1773 declarava la nullitat dels llibres de comptabilitat que no fossin portats en castellà: doncs bé, el *Racional* (llibre de comptes) de l'Hospital de la Santa Creu, l'hospital oficial de la ciutat de Barcelona, és escrit en català fins el 1833,⁷³ l'any de l'*Oda a la Pàtria* de B. C. Aribau, que hom considera l'inici de la Renaixença literària.

Potser res no il·lustra tant sobre la resistència a complir les ordres sobre la llengua com el fet que les disposicions legals haguessin de ser repetides, i de vegades en una versió debilitada. El cas del teatre és significatiu: el 1779 una cèdula reial prohibia «representar, cantar ni bailar piezas que no fuesen en idioma castellano» i el 1807 es repetia l'ordre.⁷⁴ El 1867, una reial ordre d'Isabel II establí: «En vista de la comunicació pasada a este Ministerio [de Governació] por el Censor interino de los teatros del reino con fecha 4 del corriente, en la que hace notar el gran número de producciones dramáticas que se presentan a la Censura escritas en los diferentes dialectos, y considerando que esta novedad ha de contribuir forzosamente a fomentar el espíritu autóctono de las mismas destruyendo el medio más eficaz para que se generalice el uso de la lengua nacional, la Reina (Q. D. G.) ha tenido a bien disponer que en adelante no se admitan a la censura obras dramáticas que estén *exclusivamente*

⁶⁸ ANTONI GENOVER, *Sensus Erasmiani, seu perbrevis grammatica* (Cervariae: Typis Academicis, 1775). Exemplar a la Biblioteca de Catalunya, de Barcelona. El llibre inclou unes *Reglas breus de ortographia per escriurer, apuntar y pronunciar be en llatí, y català*.

⁶⁹ JOSEPH GULSOY, *El diccionario valenciano-castellano de Manuel Joaquín Sanelo* (Castelló de la Plana, 1964), pàg. 19; *id.*, *Algunes cartes filològiques de M. J. Sanelo*, «Revista Valenciana de Filologia», VII (1963-1966), pàg. 102; FRANCISCA ALEIXANDRE TENA, *Catálogo de la Biblioteca de la Real Sociedad Española de Amigos del País* (València, 1972), pàg. 4; FUSTER, *Decadència*, pàg. 160, n. 35. Sobre Sanelo, vegeu també JOSEPH GULSOY, *La lexicografía valenciana*, RVF, VI (1959-1962), pàgs. 109-141.

⁷⁰ AGUILÓ, *Catálogo*, pàgs. 592-593; RIQUER, *Hist. lit. cat.*, II, pàg. 280; ANTONIO PALAU Y DULCET, *Manual del librero hispanoamericano*, XXIV (1972), pàgs. 214-216.

⁷¹ AGUILÓ, *Catálogo*, pàgs. 197-207.

⁷² JOAN COROMINES, *El que s'ha de saber de la llengua catalana*, «Raixa», 1 (Palma de Mallorca, 1954), pàg. 33.

⁷³ *Compte y rahó de las Libransas pagadas per ordre de la Molt Ill^{le} Administració del Hospital General de la Santa Creu de la present Ciutat de Barcelona desde primer de Juliol de 1820* (arriba fins al dia 31 de desembre de 1833). Ms. Biblioteca de Catalunya, Fons de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (descripció del fons a «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», VII (1923-27), pàg. 370). El *Libro del Tesorero*, de 1836, és escrit en castellà.

⁷⁴ FUSTER, *Decadència*, pàg. 98.

escritas en cualquiera de los dialectos de las provincias de España.»⁷⁵ El document és important no solament com a testimoniatge que el castellà no era «generalitzat» i com a exemple de debilitament de la repressió, sinó també com a explicació de les raons d'un tal debilitament: l'adhesió a la llengua per part de les classes populars.⁷⁶ L'ordre de 1867 va induir els dramaturgs a crear un personatge ridícul que parlava en castellà i a inutilitzar així els seus efectes; la disposició fou derogada al cap de dos anys.⁷⁷

L'adhesió popular a la pròpia llengua és un fet fonamental per a comprendre el fenomen de la vitalitat del català modern. La llarga llista dels apologistes de la llengua catalana, des de Baldiri Rexach i Josep Ullastre, en ple segle XVIII, fins als redactors del *Report de treball* sobre l'ús oficial del català publicat clandestinament per l'Assemblea de Catalunya el 1974, es troben sistemàticament en relació amb el món popular.⁷⁸ En general, els autors de gramàtiques i diccionaris, des del mateix Ullastre fins a Antoni M. Alcover i Pompeu Fabra, també s'hi troben.⁷⁹ La repressió no ha tingut prou força per a fer desaparèixer una llengua fortament arrelada a les classes populars. Cal tenir en compte, altrament, que a Catalunya la Revolució Industrial, fruit d'un impuls econòmic anterior al desastre de la guerra contra Felip V,⁸⁰ va causar una transformació social molt important i de repercussions sociolingüístiques indubtables: a diferència d'Anglaterra, on fou portada a terme en bona part per l'aristocràcia, aquesta classe social a Catalunya perdé tot dinamisme: la burgesia industrial, la nova classe dominant, procedia dels estaments populars i en man-

⁷⁵ Francesc CURET, *El arte dramático en el resurgir de Cataluña* (Barcelona [1917], pag. 163; *idem.*, *Història del teatre català* (Barcelona, 1967), pag. 148.

⁷⁶ Vegeu el capítol sobre les classes populars i la defensa de l'idioma dins l'estudi sobre *El sàinet popular* de Xavier FABREGAS en l'*Aproximació a la història del teatre català modern* (Barcelona, 1972), pàgs. 52-94.

⁷⁷ CURET, *Hist. teatre cat.*, pag. 149.

⁷⁸ Sobre les apologies del segle XVIII, vegeu els capítols que hi dediquen Jordi RUBIÓ (*Literatura catalana*, dins *Historia general de las literaturas hispánicas*, dirigida per G. Díaz-Plaja, V (Barcelona, 1958), pàgs. 213-337), i Antoni COMAS (*L'interès per la llengua*, dins *Història de la literatura catalana*, dirigida per Martí de Riquer, IV (Barcelona, 1972), pàgs. 164-209). Sobre el report de l'Assemblea de Catalunya, vegeu la nota 83.

⁷⁹ Malgrat que és incomplet, l'inventari més ample publicat fins ara es troba a Antoni M. ALCOVER, *Retret per una Bibliografia Filològica de la Llengua Catalana del temps més antic fins a 31 de desembre de 1914*, «Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana», VIII (1915), apèndix. Per a un període més recent, vegeu Antoni M. BADIA i MARGARIT, *Vint-i-cinc anys d'estudis sobre la llengua i la literatura catalanes (1950-1975)*, I: *La llengua* (Monserrat, 1976). Amadeu J. SOBERRANAS només ha publicat parcialment el seu important estudi sobre *La transcripció lexicogràfica catalana a través dels vocabularis impresos (segles XVI-XVIII) en Les edicions catalanes del diccionari de Nebrija* dins «Actes del Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura catalanes/Basilea, 22-27 de març de 1976» (Monserrat, 1977), pàgs. 141-203. La llista d'obres analitzades per Joan SOLÀ a *Del català incorrecte al català correcte* (Barcelona, 1977, pàgs. 11-18) és molt incompleta. Important, per a Mallorca, és el treball de Josep MASSOT i MUNTANER *Els mallorquins i la llengua autòctona* (Barcelona, 1972). Per al País Valencià, és útil encara la *Bibliografia de la lengua valenciana*, de Josep RIBELLES COMÍN, vol. III (Madrid, 1939), *passim*. Vegeu també la nota 69 del present treball. Per a Catalunya del Nord vegeu bibliografia a CARBONELL, *La lit. cat. durant el període de transició*, pag. 279, n. 36.

⁸⁰ VILAR, *op. cit.*, I, pàgs. 638 i ss. (trad. cat., II, pàgs. 573 i ss.).

tingué la llengua.⁸¹ Desapareguda l'aristocràcia castellanitzada com a poder econòmic important, el procés de reivindicació lingüística i cultural hi ha tingut dues línies de desenvolupament: d'una banda, la promoguda per la burgesia, nova classe dominant —a Catalunya, no a l'Estat—, a través d'institucions culturals com els Jocs Florals o polítiques com la Mancomunitat;⁸² de l'altra, la que ha recolzat en les classes populars, que al segle XIX ha tingut la realització cultural més sobresortint en el teatre i al segle XX la realització política de la Generalitat: en el període revolucionari del 1936 al 1939, la llengua catalana assolí el grau més elevat d'ús públic des del començament del segle XVIII.⁸³ I, mentre la burgesia majoritàriament acceptà el franquisme i sovint, com l'aristocràcia al segle XVI, canvià de llengua quan triomfà el general Franco, això no s'esdevingué entre les classes populars, sinó que la reivindicació lingüística partí sobretot d'aquestes darreres.⁸⁴

6. CONCLUSIÓ

En fer una anàlisi sumària dels problemes sociolingüístics que ofereix la història de la llengua catalana dels darrers segles, un fet emergeix sistemàticament: hom constata l'existència d'unes forces repressives exògenes, aspecte lingüístic d'un imperialisme polític, i d'unes forces reivindicatives endògenes de signe contrari. Durant el segle XX, les primeres predominen en els períodes autoritaris —dictadures dels generals Primo de Rivera i Franco—, les segones predominen en els períodes democràtics, tant de signe burgès (Mancomunitat), com de signe popular (Generalitat). La repressió exògena troba la col·laboració de la classe dominant —en un període, l'aristocràcia (segles XVI-XVIII), i en determinats moments d'un altre, la burgesia (post-guerra del 1939)—, però les reaccions de signe contrari dins la mateixa classe demostren que el col·laboracionisme és un fenomen parcial i sovint acceptat a desgrat pels mateixos que el practiquen. No trobem testimonis de renúncia voluntària a l'ús de la pròpia llengua per part de les classes populars, sinó solament de resistència contra la imposició.⁸⁵ En el camp dels estudis lingüístics, aquest ambient popular de resistència ha donat una clara connotació militant a la lingüística ca-

⁸¹ Aquesta línia d'anàlisi és desenvolupada a CARBONELL, *La lit. cat. durant el període de transició*.

⁸² La reivindicació lingüística en el camp polític es pot rastrejar a J. A. GONZÁLEZ CASANOVA, *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)* (Barcelona, 1974).

⁸³ Sobre el caràcter democràtic i popular de la reivindicació lingüística, és important el *Report de treball sobre la campanya per a l'ús oficial de la llengua catalana* de l'Assemblea de Catalunya (octubre 1973-gener 1974). Editat diverses vegades clandestinament (almenys quatre) es troba en curs de publicació dins *Per la llengua. La lluita pel català sota el franquisme*, pròleg de Jordi CARBONELL (Barcelona, col·lecció «La Magrana», en premsa). Vegeu també [Benet], *op. cit.*, pàgs. 27-57.

⁸⁴ Vegeu els textos citats a la nota anterior.

⁸⁵ Vegeu, per exemple, J. CASTELLÀ-GASSOL, *Los papeles del «No al català»* (Barcelona, 1975); també *Per la llengua*, ja citat a n. 83.

talana.⁸⁶ La significació sociolingüística d'aquest fet és òbvia per tal com no solament tindrà lloc una defensa factual de l'ús de la llengua, sinó també una de teòrica contra els ideòlegs castellans: n'és un exemple la campanya contra les afirmacions tendencioses de R. Menéndez Pidal amb motiu del decret repressiu del 21 de novembre de 1902.⁸⁷ L'afirmació que el castellà —o el francès— ha estat adoptat voluntàriament pels catalans, encara avui repetida,⁸⁸ és objectivament falsa. Només els decrets repressius i llur aplicació amb tot el poder de l'aparell de l'Estat espanyol o del francès, en ambdós casos forces exògenes, han aconseguit introduir-lo als Països Catalans.

⁸⁶ Antoni M. BADIA I MARGARIT, *Ciència i passió dins la lingüística catalana moderna* (Barcelona, 1976).

⁸⁷ R. MENÉNDEZ PIDAL, *Cataluña bilingüe*, «El Imperial», Madrid, 15 desembre 1902. Detalls sobre la campanya a CARBONELL, pròleg a *Per la llengua* (en premsa). D'ací origina la teoria sobre l'iberoromanisme del català que s'ha arrossegat fins a ésser definitivament desmuntada per Germà COLON a *El léxico catalán en la Romania* (Madrid, 1976).

⁸⁸ Adolfo Suárez: «Pretendemos algo tan normal como que todos los españoles puedan expresarse en la lengua española que realmente hablan y todo ello con naturalidad, sin perjuicio de la lengua común que España eligió libremente y sin ninguna imposición y que es de hecho su unitario medio de expresión hace ya más de cuatro siglos» («Nuevo Diario», 21 desembre 1976).